

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITUDOMÁNYI FŐISKOLA
INSTITUTUM SANCTO ATHANASIO NOMINATUM

ATHANASIANA

57

Nyíregyháza
2024

ATHANASIANA

a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola folyóirata

Főszerkesztő:
Véghseő Tamás

A szerkesztőbizottság tagjai:

Dobos András, Görfföl Tibor, Pauwlik Zsuzsa Orsika, Németh István,
Földvári Katalin, Szegvári Zoltán

A folyóirat Tudományos Tanácsadó Testületének tagjai:

S.E.R. Dr. Orosz Atanáz, megyéspüspök, Miskolci Egyházmegye
S.E.R. Dr. Martos Balázs Levente, segédpüspök, rektor, Központi Papnevelő Intézet,
Prof. Baán István, professor emeritus, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
Prof. Dolhai Lajos, rektor, Egri Hittudományi Főiskola
Prof. Kustár Zoltán, tanszékvezető egyetemi tanár, Debreceni Református Hittudományi
Egyetem, Öszövetségi Tanszék
Prof. Thomas Mark Németh, tanszékvezető egyetemi tanár, Bécsi Egyetem, Teológiai Kar,
Történeti Teológiai Intézet
Prof. Puskás Attila, tanszékvezető egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem,
Hittudományi Kar
Prof. Em. Szentmártoni Mihály SJ, professor emeritus, Pontificia Università Gregoriana
Prof. Várnai Jakab, tudományos munkatárs, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola

A szerkesztőség címe:

Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
H 4400 Nyíregyháza
Bethlen G. u. 13–19.
Tel./Fax: +36/42/597-600
www.szentatanaz.hu/ / athanasiana.kiadvanyok@szentatanaz.hu

Postacím:

H-4401 Nyíregyháza, Pf. 303.

Felelős kiadó:

dr. Odrobina László mb. rektor

© Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2024

ISSN 1219-9915

Megrendelhető a fenti címek bármelyikén
Az egyes számok ára: 1.000 Ft

„Maria ist ein Gefäß und Templ aller Lebens und Heyls” Testi és lelki gyógyulás a 18. századi Ausztriában¹

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. A kutatás primer forrásai – a mirákulumos könyvek; 3. Csodás imameghallgatások a pócsi kegykép előtt a 18. század első felében; 3.1. Betegségek; 3.2. Balesetek; 3.3. Egy megszállott személy esete; 4. A csodatörténetek vizsgálatának társadalomtörténeti vonatkozásai; 5. Csodák a kegykép német nyelvterületen tisztelt másolatainál; 6. Záró gondolatok

Abstract

In the 18th century, a rich cult developed around the original icon of Pócs, which was transported to Vienna in 1697, as evidenced by the numerous prints published in honour of the icon. In addition to sermons, publications for the feast days of the icon, and booklets on the icon, the stories of prayer meetings connected with the icon were also collected. The Heylsamer Gnaden-Brunn, published in 1703, and its enlarged edition of 1739, the Erneuert- und vermehrter Gnaden-Brunn, not only preserved the accounts of miracles, but also the celebrations following the arrival of the icon, the liturgical veneration of the icon, its valuable votive offerings, its feast days, the forms of private religious practice, and the hymns and prayers written for the icon. The second half of the books contains the 286 fulfilled prayers attributed to the intercession of the Madonna of Pócs. The qualitative analysis of the texts provides information on the pilgrims who visited the icon between 1697 and 1739, which cannot be reconstructed from other sources. The present study provides a brief insight into this segment of the icon's cult.

1. Bevezetés

„Mária minden élet és gyógyulás edénye és temploma” – szól a címben lévő idézet, mellyel a pócsi ikon előtt történt csodás imameghallgatásokat összefoglaló Heylsamer Gnaden-Brunn című könyv szerkesztője zárja egyik történetét.² Az eredeti pócsi kegykép 1696. november 4-én került a figyelem középpontjába csodás könnyezésének köszön-

1 A tanulmány a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskolán a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából 2023. november 7-én megrendezett, „Gyógyulás és megváltás a vallás és a tudomány párbeszédében” című konferencián elhangzott előadás írott változata. A kutatás a Collegium Hungaricum (2023.01-31; 2022.08.01.-31.) és az Osztrák-Magyar Akció Alapítvány ösztöndíjának (2023.12.04-08) keretén belül valósult meg.

2 *Heylsamer Gnaden-Brunn In den Wunderthätigen Bild der weinenden Mutter Gottes von Pötsch In St. Stephans Dom-Kirchen zu Wienn. [...] Wienn, gedruckt und zu finden bey Andreas Heyinger Universität Buchdrucker* 1703, 104. Az idézet Canterburyi Szent Anzelmtől származik: „Aula universalis propitiationis, causa generalis reconciliationis, vas et templum vitae et salutis universorum“ Franciscus Salesius Schmitt: *S. Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi opera omnia, volumen tertium, apud Thomam Nelson et Filios*, Edinburgi, 1938, 20.

hetően, melynek híre egészen Bécsig terjedt. A kép 1697. júliusában I. Lipót császár parancsára a császárvárosba került, ahol öt hónapig tartó ünnepségsorozattal fogadták, s Savoyai Jenő herceg zentai győzelmét (1697. szeptember 11.) követően – melyet a Pócsi Szűzanya közbenjárásának tulajdonítottak – a Habsburg Birodalom palladiuma lett.

Az eredeti pócsi Istenszülő-ábrázolás 18. századi története, kultusza a Máriapócson található másolattal ellentétben eddig kevésbé került a hazai, valamint a nemzetközi kutatás érdeklődési körébe, a korábbi vizsgálatok is csak kisebb részterületeket érintettek.³ E hiányosság pótlása vezérelt doktori értekezésem témájának kiválasztásakor: a dolgozat két osztrák mirákulumos könyv elemzésén keresztül mutatja be nem csak a kegykép kultuszának kiformalódását és megnyilvánulásának színtereit, hanem a csodatörténetek kvalitatív elemzésén keresztül adatokat közöl a kultusz társadalomtörténeti vonatkozásairól is. Jelen tanulmány utóbbi eredményekbe nyújt röviden betekintést.

2. A kutatás primer forrásai – a mirákulumos könyvek

Az eredeti kegyképnél feljegyzett imameghallgatások történetei két nyomtatott mirákulumgyűjtemény segítségével vizsgálhatók: a *Heylsamer Gnaden-Brunn* 1703-ban, míg bővített kiadása, az *Erneuert- und vermehrter Gnaden-Brunn*⁴ 1739-ben látott napvilágot Bécsben, a Heyinger család nyomdájában. A források⁵ mindkét munka összeállí-

-
- 3 Néhány példa a teljesség igénye nélkül: Hans Aurenhammer: *Die Mariengnadenbilder Wiens und Niederösterreichs in der Barockzeit. Der Wandel ihrer Ikonographie und ihrer Verehrung*, Wien, 1956, 84–87.; Melitta Ebenbauer: Zur Geschichte der Dommusik, in: Michael Jahn (hrsg.): *Die Musikhandschriften des Domarchivs St. Stephan in Wien. Mit einer Einleitung von Melitta Ebenbauer*, Wien, 2005, 1-30.; Helena Kramářová: Die Dommusik zu St. Stephan im 18. Jahrhundert – Institutionsgeschichte, *Musicologica Brunnsia* Jhrg. 54. Heft 1. 2019, 109–143.; Magyar András: Az eredeti könnyező máriapócsi ikon története, in: Ivancsó István (szerk.): *Történelmi konferencia a Máriapócsi Istenszülő-ikon első könnyezésének 300. évfordulójára 1996. november 4–6., Nyíregyháza*, 1996, 85–96.; Knapp Éva – Tüskés Gábor: „Abgetrocknete Thränen” Elemente in der Wiener Verehrung des marianischen Gnadenbildes von Pötsch im Jahre 1698. *Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde*, 1998, 93–104.; Klaus Schreiner: Siegbringende Marienbilder. Formen und Funktionen bildhafter Kommunikation in militärischen Konflikten des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit, in: Peter Strohschneider (hrsg.): *Literarische und religiöse Kommunikation im Mittelalter und Früher Neuzeit. DFG-Symposium. 2006.*, Berlin, 2009, 844–904. Terdik Szilveszter: „Madonna delle vittorie” A pócsi Mária tiszteletéről Venetóban. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 11. 1–2. (1999), 153–164.; Uő.: A pócsi Szűzanya kegyképének másolatai, in: Ivancsó István (szerk.): *„Téged jöttünk köszönteni” Máriapócs, 2005. november 21–22. A máriapócsi kegykép harmadik könnyezésének centenáriuma alkalmából rendezett nemzetközi konferencia anyaga*, Nyíregyháza, 2005, 47–67.; Janka György: Az első pócsi kegykép története és irodalma, *Athanasiana*, 3 (1995), 25–41.
 - 4 *Erneuert- und vermehrter Gnaden-Brunn In dem Wunderthätigen Bild der weinenden Mutter Gottes von Pötsch, welches In original in der Wienerischen Metropolitan-Kirchen verehret wird. [...] gedruckt bey Job. Ignaf Heyinger, Univ. Buchdr. Wien, 1739.*
 - 5 Johannes Nepomuk Stöger: *Scriptores Provinciae Austriae Societatis Jesu*, Vienna–Ratisbon, 1856, 405–406; Carlos Sommervogel S. J.: *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. Tome III. Bruxelles–Paris, 1898, 1488–1489; Ladislaus Lukács: *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551–1773)*. Pars III. R–Z. Romae, 1988, 1897. A szerzőség kérdése az 1739-ben megjelent *Erneuert- und vermehrter Gnaden-Brunn* tekintetében kérdéseket vet fel, hiszen Zenneg 1712-ben elhunyt. Ezzel kapcsolatban jelenleg nem áll rendelkezésre további információ.

tását *Christoph Zennegg* (1666–1712) jezsuita szerzeteshez kötik, bár neve nem szerepel egyik kiadványban sem, csak egy utalás („Demütigst verpflichtes Probiar Hauß der Gesellschaft Jesu bey S. Anna in Wienn”)⁶ történik az első gyűjteményben arra, hogy a könyv a Jézus Társaságához köthető. A könyvek előszavából és ajánlásából megtudhatjuk megjelenésük célját. Bécs városának tanácsa, amely nap mint nap a legnagyobb buzgósággal tisztelte a kegyképet, ezt a hódolatot szerette volna még jobban kifejezni azáltal, hogy a Heylsamer Gnaden-Brunn című könyvben a csodás történeteket a nyilvánosság elé tárják úgy, „mint egy kagylóban a legfinomabb gyöngyöt”⁷. Az Erneuert- und vermehrter Gnaden-Brunn Emlékeztetőjéből (Vor-Erinnerung) azonban kiderül, hogy a kiadvány nem érte el a kívánt eredményt:

„A császárváros Bécs egyházi látványosságai között található a könnyező Szűzanya csodatevő képe, amely ott a Szent István dómban van tiszteletre kitéve. A különös dolgok, amik ezzel a kegyképpel történtek, bár sokak számára ismertek, mégsem tudnak róluk elegendően, néhányan pedig nem is hallottak ezekről. Azért, hogy [...] az Istenszülő felé ezen a kegyképen keresztül irányuló áhítat ne csökkenjen, hanem növekedjen. E célból lett jelen könyvecske [...] kiadva.”⁸

A mirákulumos könyvek a csodatörténetek leírásán kívül számos adatot megőriztek a kegykép kultuszáról, így korabeli beszámoló olvasható az ikon tiszteletére tartott ünnepségsorozatról,⁹ a Stephansdomban előtte végzett szertartásokról,¹⁰ a kegykép ünnepnapjairól,¹¹ jótévedőiről¹². Külön érdekességként említhető meg, hogy az Erneuert- und vermehrter Gnaden-Brunn szól egy olyan, 1729-ben alapított társulatról (*Marianische Liebs-Versammlung*), melynek tagjai a Pócsi Szűzanya könnyeit tisztelve imádkoztak a haldoklókért.¹³ A kompilátor kitér továbbá a privát vallásgyakorlás formáira is, vagyis arra, hogy milyen módon tudják a hívek otthonukban tisztelni a Pócsi Istenszülőt,¹⁴ a könyv végén pedig 20 olyan – valószínűleg Zennegg tollából származó – éneket kö-

6 Heylsamer, 1703, 4f.

7 Heylsamer, 1703, 4d.

8 Erneuert, 1739, 2a.

9 Außführlicher Bericht/ mit was Ehren-Gepräng/ und Andacht das wainende Gnaden-Bild von Pötsch in der Kayserl. Residenß-Stadt Wienn angekommen/ herumgetragen/ und verehret worden. Heylsamer, 1703, 28–46.

10 Von etwelchen besonderen Gottes-Diensten, welche dermalen im Jahr 1739. vor dem Gnaden-Bild gehalten werden. Erneuert, 1739, 26–27.

11 Erneuert, 1739, 28.

12 Erneuert, 1739, 29–30.

13 Von der Marianischen Liebs-Versammlung. Erneuert, 1739, 31–35.

14 Etliche besondere Andachten zu der in ihrer Bildnuß weinenden Mutter Gottes. Erneuert, 1739, 127–131.

zöl, amelyek kifejezetten a kegykép iránti hódolat kifejezésére íródtak.¹⁵ A mirákulum gyűjtemények elemzését korabeli prédikációk¹⁶ és prédikációgyűjtemények,¹⁷ az ikon évfordulóira kiadott munkák,¹⁸ kegykép- és kegyhelyismertető,¹⁹ sajtótermékek²⁰ vizsgálata egészítette ki, amely még inkább árnyalta és új adatokkal gazdagította a kegykép 18. századi kultuszáról kirajzolódott képet.

A mirákulumos könyvek legnagyobb részét az ikon előtt tett fogadalmat követő gyógyulások és megmenekülések leírása teszi ki. Míg a Heylsamer Gnaden-Brunn a történeteket évek szerint fejezetekbe rendezve (1697, 1698, 1699), címmel ellátva és latin nyelvű teológiai idézeteket tartalmazó bevezető részekkel közli, az 1739-es kötet 11 témára osztva ismerteti ugyanezeket a beszámolókat röviden, illetve kiegészíti a fel-

15 Marianische Lob- und Bitt-Gesänger, oder Reim-Gebett, Absonderlich gericht zum Singen bey der weinenden Bildnuß der Mutter Gottes von Pötsch. Erneuert, 1739, 133–172.

16 pl. Accursius Passaviensis: *Dreyfache Thränen Christi, Mariae und Des Sünders; Vorgetragen Da die Jährliche Gedächtnuß Des Marianischen Gnaden-Bilds, So im Jahr Christi 1696. zu Pötsch im Königreich Hungarn den 4. November das erste mal weinend gesehen worden. Durch 3. Täg in dem hohen Erbf-Dom-Stift S. Stephan zu Wien 1727. hoch-eyerlich gehalten worden. Von P. Accursio, Passariensi, Ord. S. Francisci Capucin. Ordinari Sonntags-Predigern bey Maria Stiegen im Hochfürstl. Passauer-Hof. Gedruckt zu Wien bey Johann Peter v. Gehlen, Kaiserl Hof-Universitätsb., 1727.*

17 pl. *Fünffßig-Jähriges Jubel-Fest des Wunderthätigen Gnaden-Bilds Mariae von Pötsch, welches in der Hoben Metropolitan-Kirchen bey St. Stephan von denen Wienerisch-Marianischen Verehrern durch 8. Täge mit abgelegten 15. Sinn- und Lehr-reichen Trost-Predigten, samt Hoch-Aemtern und Litaneyen vom 1sten bis 9ten Julii 1747. in ungemainer Volkes-Menge auf das feyerlichste gehalten wurde; [...] Wien, gedruckt bey Joh. Peter van Gehlen, Ihro Röm. Kaiserl. Königl. Maj. Hof. Buchdr. 1747.*

18 pl. *Achtzätige Verehrung des gnadenreichen Bildniß der weinenden Mutter Gottes zu Pötsch, welche vor 75 Jahren in die hiesige hohe Dom- und Metropolitankirche zu St. Stephan feyerlich übersetzt worden, nebst einer kurzen Beschreibung von dem Ursprung dieses Gnadenbilds. Leopold Kirchberger, Wien 1772.; Gründliche und ausführliche Beschreibung der wunderthätigen Bildniß der weinenden Mutter Gottes von Pötsch, welche vor 75. Jahren in die hiesige hohe Dom- und Metropolitankirche zu St. Stephan feyerlich übersefset worden; Sammt denen Gebethern, welche sowohl Vor- als Nachmittag bey denen gewöhnlichen Rosenkränzen gebethet werden. Herausgegeben als man die 25. jährige Jubelfeyer von 5. bis 12. Julii 1772. auf das prächtigste begieng. Mit Erlaubnis der Oberrn. Wien, zu finden bey Franz Leopold Grund burgerlichen Buchbinder, in den Gewölbe bey St. Stephans Hauptthor 1772.; Gebet und Gesang am Tage der Erinnerung der von dem Gnadenbilde Maria Pötsch vor hundert Jahren vergossenen Thränen nebst einer Beschreibung von dem Ursprunge dieses Gnadenbildes, Wien 1796.;*

19 pl. *Gründlicher Inhalt und wahrhaftige Nachricht von der Bildnuß Mariae der Jungfräulichen Mutter Gottes, Welche Anno 1696. in dem Königreich Hungarn in einer Capell, oder Gotts, Hauß deß Dorffs Pötsch genannt, unweit von der Vestung Caló wunderbahrlich geweinet hat. Allen Liebhabern Mariae, absonderlich aber denen Sodalen der Land-Bruderschafft zu Trost und Vermebrung ihrer Andacht in Druck verfertigt. Buß der Catechetischen Bibliothec, deß Prob-Hauß der Gesellschafft Jesu. bey S. Anna zu Wienn, 1698. Gedruckt zu Wienn, bey Andreas Heyinger, Acad. Buchdrucker 1698.;* Ludwig Donin: *Die Marianische Austria oder das durch die gnadenreiche Jungfrau Maria verherrlichte Oesterreich*, Wien, 1884.; Anton Köhler: *Curiositäten- und Memorabilien-Lexicon von Wien*. Bd. II. Wien, 1846.; Joseph Ogesser: *Beschreibung der Metropolitankirche zu St. Stephan in Wien bey den Edeln.*, Wien, 1779.; Friedrich Tilmeiz – Ignatius Choler: *Memorabilia de templo, ac turri ad S. Stephanum Viennae Austriae. Fide summa e veteribus documentis eruta laureatis honoribus Illustrissimorum, Perillustrium, Reverendorum, Praenobilium, Nobilium ac Eruditorum Dominorum AA. LL. ac Philosophiae Neo-Magistrorum dedicata. Cum in Antiquissima ac Celeberrima Universitate Viennensi Suprema Philosophiae Laurea ornentur. Promotore R. P. Ignatio Choler é Soc. Jesu, AA. LL. et Philosophiae Doctore, Ejusdemque Professore ordinario*, Viennae, 1721.

20 pl. Neues Wiener Tagblatt, Illustriertes Wiener Tagblatt, Das Vaterland, Reichspost, Neues Wiener Journal, Wiener Abendpost, Wienerisches Diarium

sorolást az 1699-1739 közötti esetek szintén 2-3 sorban összefoglalt elbeszélésével. A két gyűjtemény leírásainak módja közti különbségek miatt az adatok feldolgozása során a történetek variációinak összehasonlítása minden esetben szükséges volt.

Az imameghallgatások leírásai a következőképpen épülnek fel: Elsőként közlik az érintett személy nevét, származási helyét és foglalkozását: „Michael Salßer, von Gollerstorff, ein Schneider”. Majd ismertetik a szükséghelyzetet: „8. ganßer Tag an beyden Augen stockblind gewesen, und eben zur selbiger Zeit, sein Weib Maria, in einem hißigen Fieber tödtlich krank gelegen”. A szerencsétlenség bekövetkezését követően a Szent megszólítására kerül sor, ami minden esetben fogadalom megtételével történik: „als sie sich aber zu unserer lieben Frauen von Pötsch mit einer Wallfahrt und Opfer verlobet, ist er wiederum sehend, und sie gesund worden. Diese Wallfahrt ist von ihnen persönlich vollzogen worden den 25. Martii 1700.”²¹ A leírást a fogadalom teljesítése és az esemény dátuma zárja.

3. Csodás imameghallgatások a pócsi kegykép előtt a 18. század első felében

A két gyűjtemény 286 imameghallgatás beszámolóját tartalmazza,²² amelyek az 1697 és 1739 közötti években történtek a Pócsi Szűzanya közbenjárására. Alábbi táblázat ezeket szemlélteti évek szerinti lebontásban:

Évszám	Feljegyzések száma	Évszám	Feljegyzések száma
1697	8	1721	2
1698	66	1723	1
1699	90	1724	3
1700	27	1727	1
1701	1	1729	1
1705	1	1732	2
1708	8	1733	1
1709	9	1734	1
1710	12	1736	4
1716	1	1738	4

21 Erneuert, 1739, 45.

22 A kompilátor megjegyzi ugyanakkor, hogy semmi kétség afelől, hogy a leírtaknál sokkal több csoda történt, amelyet a kegyképet körülvevő adományok nagy száma bizonyít: „viel mehr andere allda erhalten, aber nicht angesagt, oder nicht schriftlich aufgemerckt worden. Dises kan man abnehmen aus der grossen Anzahl der Tafeln, und anderer Danck-Opfer, welche bey diesem Wunder-Bild zu sehen und geschehen.” Erneuert, 1739, 115.

1717	1	1739	4
1720	2	Évszám nélkül	17

Mivel nem állnak rendelkezésre azok a kézzel írott mirákulum feljegyzések, amelyekből a nyomtatott kötetek szerkesztője válogatott, nem tudjuk megmondani, hogy hány beszámolóból és milyen szempontok alapján került sor a táblázatban szereplő szövegek kiválasztására.²³ Az adatokból annyi látható, hogy feljegyzett csodás események száma 1697 és 1699 közötti években a legmagasabb, majd a későbbiekben lecsökken. Mindez a kultusz dinamikájának alakulásával hozható összefüggésbe: az ikon 1697-ben érkezik meg Bécsbe, ahol rövid időn belül olyan kiemelkedő szerepet kap, mint a birodalom védelmezője, s kultuszának kiformalódása is ekkor indul meg.

Az imameghallgatások fajtáit jól szemlélteti az 1739-ben megjelent mirákulum gyűjtemény fejezetbeosztása:

- I. Problémák a szemekben (23 csoda);
- II. Veszélyt okozó, fülbe helyezett, vagy lenyelt tárgyak (19 csoda);
- III. Betegség a kezekben (18 csoda);
- IV. Betegség a lábokban (22 csoda);
- V. „Frais” és „Hinfallend”²⁴ (14 csoda);
- VI. „Hißige Kranckheit”²⁵ (20 csoda);
- VII. Szerencsétlenség ló és kocsi által (13 csoda);

23 Mindez forráskritikai szempontok bevonását vonta maga után a szövegek elemzése, az adatok értékelése során. A témáról bővebben: Ingo Schneider: Qualitative Mirakelforschung. Methodische Überlegungen zur Erforschung barocker Mirakelbücher, *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde*, 93 (1990), 285–310.; Barbara Schuh: „Von vielen und mancherley seltsamen Wunderzeichen”: die Analyse von Mirakelbüchern und Wallfahrtsquellen. *Halbgraue reihe zur historischen Fachinformatik A4*. St. Katharinen, 1989; Uő. 'Alltag' und 'Besonderheit' spätmittelalterlicher und frühneuzeitlicher Wunderberichte, in: Wolfram Herwig (hrsg.): *Wallfahrt und Alltag im Mittelalter und früherer Neuzeit. Internationales Round-Table-Gespräch, Krems an der Donau, 8. Oktober 1990.*, Wien, 1992, 257.; Barbara Heller-Schuh: Hilfe in allen Nöten? Inhalte von hoch- und spätmittelalterlichen Mirakelsammlungen im Vergleich, in: Martin Heinzelmann – Klaus Herbers – Dieter R. Bauer (hrsg.): *Mirakel im Mittelalter. Konzeptionen, Erscheinungsformen, Deutungen*, Stuttgart, 2002, 153.; Tüskés Gábor: *Búcsújárás a barokk kori Magyarországon a mirákulumirodalom tükrében*, Budapest, 1993, 59.; Patricia Mettler-Kraft: Wallfahrt und Wunder im Spiegel der frühen Mirakelbücher des Klosters Einsiedeln: eine quantitative Auswertung der Mirakelüberlieferung von 1587–1674, *Der Geschichtsfreund: Mitteilungen des Historischen Vereins Zentralschweiz*, 157 (2004), 77–78.

24 Fraisen szóval a göröcsös rángást jelölték, már az elnevezés – Frais, Fras, Froasen, Fraisen - is utal a betegség démoni karakterére, hiszen a kifejezés a középfelnémet vreise szóból származik, ami veszélyt, félelmet jelent. A Fraisen fogalom minden betegséget magába foglal, ami heves és félelmetes rohamokkal járt. Szoros összefüggésben áll vele az epilepszia, amit szintén „Fallsucht” vagy „Hinfallende” jelzővel illették. Elfriede Grabner: *Mater Gratiarum. Marianische Kultbilder in der Volksfrömmigkeit des Ostalpenraumes*, Wien-Köln-Weimar, 2002, 134–138.

25 A „hißige Krankheit” kifejezés egy gyűjtőnév, ami a lázzal járó betegségeket foglalja magában. A hagyományos orvostudomány sokáig nem ismerte a láz kiváltó okát, ezért betegségeként kezelte. A nép úgy tartotta, hogy a reszketéssel járó betegséget csak egy démon jelenléte okozhatja. A láz természete szerint megkülönböztettek hideg („kaltes Fieber”) és meleg („hißiges Fieber”) lázat. Ingrid Schmidt: „... die angewendete Arzneyen fruchteten nicht, aber nur das Vertrauen, so er zu unserer Gnadenmutter halte...” *Medizin, Glaube*

VIII. Különböző szerencsétlen esetek (38 csoda);

IX. Vízi balesetek (26 csoda);

X. Különböző más esetek (39 csoda);

XI. Különböző, részben hosszadalmas, részben halálos betegségek (55 csoda).

3.1. Betegségek

A történetek közt 189 alkalommal olvashatunk valamilyen megbetegedésről. A kegyképet a feljegyzett esetek többségében (49) olyan betegségek alkalmával szólították meg, amelyek a „súlyos” (schwierig), vagy a „halálos” (tödtlich) jelzöt kapták, melyeknél nem állapítható meg pontosan a betegség fajtája. A második leggyakoribb problémát a mozgásszervi megbetegedések (41) jelentik, a harmadik csoportot pedig a szemet ért sérülések (24) alkotják.

Egyedinek mondható az a történet, amely a Himburg (Himberg)²⁶ települést 1699-ben sújtó járványról számol be.²⁷ Amikor az állatokat érintő megbetegedés már az egész városban elterjedt, a közösség úgy döntött, hogy elzarándokol a Pócsi Szűzanya kegyképéhez. Miután a járvány elmúlt, 1699. szeptember 17-én keresték fel az ikont, ami előtt hálából egy vastag viaszgyertyát ajánlottak fel.

A leírás érdekessége nem csak az, hogy itt egy egész közösséget érintő problémáról van szó, hanem az is, hogy egy másik kiadvány szintén megemlékezik róla újabb adatokkal kiegészítve Zennegg leírását. A szintén jezsuita *Thomas Ertl* (1700–1757) 1735-ben kiadott *Austria Mariana* című munkájában a pócsi ikon bemutatásakor a kegykép kultuszához tartozó adományok mellett a csodás imameghallgatásokról is szól. Ertl leírásában kicsit másképp mondja el az esetet: a járvány kezdetén az állatok betegedtek meg, majd ez áterjedt az emberekre is.

A község fogadalmat tett arra, hogy elzarándokol az ikonhoz, azonban még mielőtt a csapat visszaérkezett volna, elkezdett csökkenni a megbetegedések száma, elmúltak a tünetek, a betegek testéről eltűntek a foltok, a bőrük színe pedig visszatért.²⁸

und Aberglaube in der Frühen Neuzeit anhand des Mirakelbuches der Wallfahrtskirche Gutenstein, Diplomarbeit, Wien, 2004, 168–169.

26 Himberg egy osztrák mezőváros (Alsó-Ausztria, Bruck an der Leitha járás).

27 A történet mindkét gyűjteményben megtalálható: *Vieh-Sucht höret auff. Heylsamer*, 1703, 248–249.; Erneuert, 1739, 89.

28 *Thomas Ertl: Austria Mariana, seu Gratosarum Virgineae Dei-Parentis iconum per Austriam, Origines, progressus, ac beneficia singularia Honoribus Illustrissimorum, Perillustrium, Reverendorum, Religiosorum, Praenobilium, Nobilium, ac Eruditorum Dominorum, Dominorum A.A. LL. et Philosophiae Neo-Baccalaureorum, cum per R. P. Sebastianum Kayser, è soc. Jesu, A.A. LL. et Philosophiae Doctorem, ejusdemque in Physicis p. t. Professorem Ordinarium, In Antiquissima, et Celeberrima Universitate Viennensi Prima Philosophiae Laurea donarentur ab Illustrissima Poësi Academia dicata, Anno M. DCC. XXXV. 17–18.*

3.2. Balesetek

A hirtelen bekövetkezett szerencsétlenségek, melyek száma 97, fajtaikat tekintve széles spektrumot ölelnek fel. A közvetlen életveszély témája már a középkori csodagyűjteményekben is kedvelt volt, ami a barokk korban is megmaradt. Ezek a történetek Isten mindenhatóságát, a szenteknek az emberi élet minden pillanatára kiterjedő védelmező szerepét ábrázolják. A Pócsi Istenszülot a legtöbb esetben lóháton, lovaskocsival,²⁹ vagy hajóval megtett utazás során szólították meg.³⁰ A másik nagy csoportba azok a szerencsétlenségek tartoznak, amikor az érintettek (nem csak gyerekek, hanem felnőttek is) fülébe különböző, fájdalmat és vérzést okozó tárgy (pl. borsó) kerültek,³¹ vagy éles tárgyakat (pl. halszálla, üvegdarab, tű) nyeltek le, amelyek a fogadalom megtételét követően sérülés nélkül távoztak.³²

A mirákulumos könyvek bejegyzései emellett rávilágítanak a vizsgált időszakban alkalmazott népi gyógyászati praktikákra is. Amikor valaki leesett a fáról, kizuhant az ablakból, meszes gödörbe esett, vagy áthajtott rajta egy lovaskocsi, a segítségére sietők először megpróbálták megtisztítani a száját a vértől. A sérültekhez gyakran hívtak sebészeket, akik szinte minden esetben olyan drasztikus beavatkozást javasoltak, mint a purgálás,³³ vagy az érintett végtag amputációja.³⁴ A beteget megpróbálták továbbá különböző házi gyógymódokkal kezelni. Annak a négy éves gyermeknek az anyja, akinek áthajtott a fején egy kocsi, a kislány arcát először meleg borral és friss zsírral mosta meg.³⁵ Néhány történetben égetett cukor és gyógynövények használatát említik sebtisztításnál.³⁶ Egy esetben pedig az elbeszélés főszereplője mások tanácsára egy „babonás cédulát” vett magához azért, mert attól remélte fájdalma csillapodását.³⁷

A leírások jól mutatják, hogy mikor fordultak az emberek az égi szférához: amikor minden gyógyszer és kezelés hatástalannak bizonyult, és az orvosok már lemondtak a betegről. A Pócsi Istenszülot elnevezései tükrözik a néphitben betöltött szerepét: Mária nemcsak közbenjáróként („Fürsprecherin”) és gyógyítóként jelenik meg („Helfferin in der Nothleydenden”; „wäinende Heylbringerin”), hanem ő maga az orvosság („Gnaden-Apothek”) minden szenvedésre (Kein Heyl so kräftig als durch die Gnaden-Arßney Mariae”; „bey ihr findet man Krafft-bringende Arßneyen”). Bár a csodatörténetekben a Szűzanya gyógyító ereje áll a középpontban, a szövegekben Bécs városának védelmezőjeként („Wienerische Schuß-Frauen Mariae”) is megjelenik, amely szerepkör más korabeli nyomtatványokban még nagyobb szerepet kap.

29 Erneuert, 1739, 71-77.

30 Erneuert, 1739, 89-98.

31 Erneuert, 1739, 47-48.

32 Erneuert, 1739, 48-53.

33 Heylsamer, 1703, 98.

34 Erneuert, 1739, 63-64.

35 Heylsamer, 1703, 67-68.

36 Heylsamer, 1703, 74.

37 Heylsamer, 1703, 64.

3.3. Egy megszállott személy esete

Ahogy a tanulmány címében is szerepel, nemcsak testi, hanem lelki gyógyulások is történtek a pócsi kegyképnél, amire az 1739-ben megjelent csodagyűjtemény szerkesztője is felhívja az Olvasó figyelmét:

„Meg kell jegyezni ennél az elbeszélésnél, hogy mindezen jócselekedetek a múlandót értintik, amik ezért nem hasonlíthatók össze azokkal a kegyelmekkel, amelyekről, bár semmi különös nem kerül közlésre, mégis sincs semmi kétség afelől, hogy nagyon sok hasonlóan nagy jótéteményt adtak ott a lelkek gyógyulására; azonfelül elsősorban éppen azok, akik múlandó jótéteményekre vágnak, ennek elérése céljából általában megáldoznak és gyónnak. De hányan lehetnek azok, akik a kép tiszteletének hatására gyónni mentek és akik különben nem tették volna meg ezt?”³⁸

Az eredeti pócsi ikonnal kapcsolatban egyetlen olyan történet maradt fent a 18. századból, ahol a lelket érintő szükséghelyzetről olvashatunk.³⁹ A Heysamer Gnaden-Brunn még közli az esetet *Sittlicher Teuffl wird außgetriben* címmel,⁴⁰ a kötet bővített kiadása azonban már nem említi annak neve elhallgatását kérő személynek a történetét, aki hat éven át „súlyos lelki szorongattatás alatt volt, tehát mélyen gyökerező, szinte irányíthatatlan hajlandóságot érzett a vétkezésre”⁴¹. A gonosz lélek napról napra tovább kínozza a testet akadályozva őt a gyónás elvégzésében. Amikor azonban az érintett személy a pócsi kegykép előtt fogadalmat tett, az olyan erősnek bizonyult, hogy a szenvedő beismerte bűneit, szívből megbánta őket és meggyónt, majd hálából 12 szent misét végeztetett el és ezüsttel díszített hálatáblát ajánlott fel a fogadalom során megígért zárandoklat teljesítésekor.

4. A csodatörténetek vizsgálatának társadalomtörténeti vonatkozásai

A beszámolók főszereplői számára kilátástalan helyzetet teremtő betegség, vagy baleset bekövetkezése után minden esetben megszólítják a Szűzanyát, amely kivétel né-

38 Erneuert, 1739, 116-117.

39 A történet leírását a következő megjegyzés előzi meg, amelyben a kompilátor csodálkozását fejezi ki a feljegyzett lelki gyógyulások csekély számára illetően: „Muß bekennen/ daß mir nicht geringe Vervunderung zugestanden/ warumben in so vilen schon beygebrachten Geschichten noch niemands von unserer Gnaden-Mutter einßige Geistliche/ sonderen alle nur leibliche Gnaden begehret haben; Indeme sie doch vil fertiger/ in unsterblicher Seel/ als in unseren faulen Leib uns zu helffen”. Heysamer, 1703, 265.

40 Heysamer, 1703, 265-267.

41 Heysamer, 1703, 265.

kül fogadalom megtételének formájában történik.⁴² A szentek képi ábrázolásainak egyre szélesebb körben való elterjedésével a 16–17. századra átalakult az Ember és a Szent közötti kapcsolat. Mivel már nem volt szükséges a Szent ereklyéjéhez elzarándokolni, hiszen a szentképek kontaktereklyékként szolgáltak, az égiek „mindenhol” megszólíthatók lettek, a Szent az emberi élet minden területére hatni tudott. Miután nem volt többé szükség a Szent fizikai jelenlétére, ez a szükséghelyzetek spektrumának kiszélesedését és a fogadalom jelenségének átalakulását vonta maga után: egy zárándoklatot meg lehetett ígérni a legnagyobb szükségben is, mivel azt csak a kért segítség elnyerése után teljesítették az érintettek. Így alakult ki a fogadalomnak az a fajtája, amelyet súlyos veszélyhelyzet okozta félelemből tettek meg.⁴³

A 18. századi Bécsben az alábbiak teljesítését ígérték meg az eredeti pócsi kegykép előtt a szorongtatott helyzetben lévők:

Rózsafüzér imádság	3
Szent mise	88
Zarándoklat	24
Egyéb	3
Összesen	118

A rózsafüzér imádság kiemelkedő szerepet töltött be az ikon 18. századi kultuszában: a kegykép Bécsbe érkezését követő öt hónap alatt 136 nyilvános rózsafüzéért mondtak el a hívek. Miután a képet elhelyezték a Stephansdom főoltárán naponta háromszor mondta el a nép a rózsafüzér imádságot 150 Ave Mariaival,⁴⁴ amelyet vasárnapokon és ünnepnapok alkalmával trombita és dob kísérete tett ünnepélyesebbé.⁴⁵ Az imádság folyamatos végzésének támogatására *Jacob Daniel von Tepsern*, aki 8 éven át volt Bécs polgármestere (1696-1699.; 1704-1707.) 2000 forintos alapítványt tett 1711-ben.⁴⁶ A rózsafüzér elimádkozását mindezek ellenére csak 3 esetben ígérték meg a Pócsi Szűzanyához forduló segítséget kérők.⁴⁷ Ennél többen, 24 alkalommal fogadták meg azt, hogy elzarándokolnak az ikonhoz, melyek között láthatunk példát család által

42 Míg a máriapócsi másolatnál a helyzet javulása az ikon megérintésével, megcsókolásával, az előtte elmondott imával következett be, az eredeti kegykép esetében kizárólag fogadalom megtételéről olvashatunk. (A másolat csodáiról lásd. Földvári Katalin: Csodatörténetek Máriapócsról, *Kaleidoscope: Művelődés- tudomány- és orvostörténeti folyóirat*, 11 (2021) 132–142.) Egy történet van, amelyben egy kendőt az eredeti ikonhoz érintenek, majd ezt kötik az érintett gyermek homlokára, aki így meggyógyul. (Hilfige Kranckheit wird vertriben, Helysamer, 1703, 76-78.) A szokásról Gustav Gugitz is beszámol: Gustav Gugitz: *Die Sagen und Legenden der Stadt Wien*, Wien, 1952, 91.

43 Heller-Schuh, 2002, 161.

44 Erneuert, 1739, 118–132.

45 Erneuert, 1739, 27.

46 Erneuert, 1739, 28.

47 Heysamer, 1703, 146–147., 153., 219.; Erneuert, 1739, 73–74.

megett űtra,⁴⁸ Himberg település esetében pedig egy közösség zárandokolt el. A Pócsi Istenszülő képéhez tett zárandoklatok nagy számáról már *Franz Hannibal* Mörmann bajor követ is beszámolt 1697. július 18-i levelében II. Miksa Emánuel bajor választófejedelemnek: „Legutóbbi expressben említett Mária-képpel kapcsolatban tudósítom, hogy annak tisztelete változatlan, nagy körmenetekben fejeződik ki, igen távoli vidékekről érkező csoportok megtöltik a dóm környékét. Alsó Stajermarkból és Tyrolból, s a birodalom minden tájáról állandóan érkeznek [...]”⁴⁹

A feljegyzések szerint a legnagyobb számban, 88 történetben szent mise elvégzésére tettek fogadalmat a bajban lévők. A források szerint a szent misék száma Stephansdomban az eredeti pócsi kegykép főoltáron való elhelyezését követően növekedett meg.⁵⁰ Az ikon előtt naponta háromszor végezték el ezt a szertartást (nyáron 4, télen 5 órától 12 óráig),⁵¹ Zennegg kimutatása szerint pedig 1699 áprilisa és 1701 októbere között a dómban a szent misék száma havonta 3390–4609 között volt.⁵²

Néhányan egészen más jellegű fogadalmat tettek, mint a fentebb felsoroltak. Wenßel Lustig csodás módon bekövetkezett gyógyulása után hálából megígérte a kegykép előtt, hogy szombatoként böjtölni fog és nem fogyaszt semmilyen meleg ételt, illetve soha többé nem táncol.⁵³

A Lorenß nevű súlyosan beteg kislány édesapja arra tett fogadalmat, hogy a gyermek gyógyulása esetén évente egyszer elküldi a fiút Bécsbe a kegyképhez, vagy legalább annak másolatához a Stephansdomba⁵⁴ (!) Fia gyógyulása után David Würmer elvitte a fiút a kegykép elé, ahol a Szűzanyának ajánlotta a hosszas betegségből felgyógyult gyermeket.⁵⁵

A csodatörténetek további adatainak elemzésével képet kaphatunk a pócsi ikont felkereső személyek neméről, életkoráról, társadalmi helyzetéről és származási helyéről. A segítséget kérők nemek szerinti megoszlását az alábbi táblázat szemlélteti:

Nő	75
Férfi	111
Leány	35
Fiú	60
„gyermek”	5

48 Heylsamer, 1703, 162.

49 Szita László: A „Könnyező Pócsi Madonna” a török háborúk viharában, *Görögkatolikus Szemle Kalendárium*, 1 (1993), 48.

50 Heylsamer, 1703, 47.

51 Heylsamer, 1703, 27.

52 Heylsamer, 1703, 47-55.

53 Heylsamer, 1703, 133-134.

54 Heylsamer, 1703, 69; Erneuert, 1739, 103-104.

55 Heylsamer, 1703, 125.

„egy személy”	2
Összesen	288

Látható, hogy 111 imameghallgatás történetében férfiakról (59%) van szó, míg 75 leírásban nők (41%) kérnek segítséget a Szűzanyától. Felnőttek esetében az életkor már nem került feljegyzésre, ami annak a középkori gyakorlatnak a továbbélésére utal, mely szerint a felnőttek korának megjelölése nem volt olyan fontos, mint a gyermekeké.⁵⁶

Az, hogy a férfiak nagyobb arányban jelennek meg a beszámolókból arra vezethető vissza, hogy alapvetően ők nagyobb eséllyel voltak kitéve betegségeknek és baleseteknek. Leggyakrabban utazás közben érte őket szerencsétlenség: ló és kocsi által okozott szerencsétlenség leírásánál 7 történetben,⁵⁷ míg a 26 vízi balesetből 20 beszámolóban férfiak a sérültek.⁵⁸

A további, „rájuk jellemző” szerencsétlenségek között gyakoriak a zuhanások (pl. fáról vagy tetőről)⁵⁹ és azok a sérülések, amelyek munka közben következtek be.⁶⁰ A férfiak betegségei között gyakran fordul elő a vesekő,⁶¹ sükettség⁶² melankólia⁶³ és orrvérzés.⁶⁴

A tipikusan nőket sújtó betegségek között megjelennek a csodaleírásokban a különböző vérzések,⁶⁵ és a gyermekszüléssel kapcsolatos problémák,⁶⁶ utóbbiak részletes leírás nélkül. Magasabb a női nem képviselőinek aránya a „halálos vagy hosszadalmas”, illetve a lázzal járó megbetegedések esetében is.

A 286 mirakulumból 102 beszámolóban gyermekek kerültek életveszélybe, amely arány (32%) megfelel a vizsgált korszaknak. A gyermekek nemét 95 alkalommal jegyezték le, ebből 35 esetben lányok (37%), 60 szerencsétlenség során fiúk (63%) voltak az érintettek. A gyermekek életkora 77 szövegben olvasható, megoszlása a következők szerint alakul:

Életkor	Fiú	Leány	„gyermek”
Kisgyermek 3 éves korig	11	4	1

56 Tüskés Gábor – Knapp Éva: Alltägliche Krisensituationen der Altersstufen im Spiegel der barockzeitlichen Mirakelliteratur. Ein ungarisches Beispiel, in: Dieter Harmening – Erich Wimmer (hrsg.): *Volkskultur – Geschichte – Region. Festschrift für Wolfgang Brückner zum 60. Geburtstag*, Würzburg, 1990, 346.

57 Erneuert, 1739, 71–77.

58 Erneuert, 1739, 89–98.

59 Erneuert, 1739, 83–84.

60 Erneuert, 1739, 80.

61 Erneuert, 1739, 105, 106–107.

62 Erneuert, 1739, 98.

63 Erneuert, 1739, 100.

64 Erneuert, 1739, 100–101.

65 Erneuert, 1739, 106, 108.

66 Erneuert, 1739, 107–108.

Gyermek 3 és 8 éves kor között	23	16	3
Gyermek és fiatal 8-tól 17 éves korig	14	6	–
Gyermek életkor megjelölése nélkül	12	9	3
Összesen	60	35	7

A pócsi kegykép előtt leggyakrabban a 3–8 éves korosztály szülei imádkoztak gyermekükért, ezt követi a 8–17 évesek csoportja. A gyermekeket ért szerencsétlenségek legnagyobb kategóriáját a balesetek alkotják, amelyeknél a típusok egész Európában megegyeznek a 17. században. Már a 13. századtól olvashatunk a mirákulumos könyvekben arról, hogy kisgyerekek játékokat nyelnek le, vagy az idősebbeket kútban, tóban, vagy vízzel teli gödörben való megfulladás veszélye fenyegeti.⁶⁷ A vizsgált csodagyűjteményekben a balesetek között a 3 és 8 évesek körében a leggyakoribb a tárgyak fülbe helyezése,⁶⁸ vagy az, hogy az ebbe a korcsoportba tartozó gyerekek különböző tárgyakat nyeltek le,⁶⁹ hiszen ők gyermeki kíváncsiságból mindent a szájukba vesznek, amit elérnek. Ezekben a történetekben a kisgyerekek kicsi, éles tárgyakat (pl. tű, érme, halszállka, üvegdarab) nyelnek le, amelyek a szülők fogadalmát követően sérülés okozása nélkül „előugranak” a torokból.

Jellemző a 8 és 17 év közöttiekre, hogy gyakran estek meszes gödörbe, vagy pincébe,⁷⁰ sebesültek meg kutyaharapás, vagy valamilyen éles tárgy⁷¹ által, vízbe estek,⁷² vagy fáról, ablakból zuhantak le.⁷³ Öt feljegyzésben történt ló, vagy lovas kocsi által okozott baleset utazás közben.⁷⁴

A második problémacsoportot a gyermekek és fiatalok körében a felnőttekhez hasonlóan a betegségek alkotják. A legtöbbeket a „halálos” vagy „hosszadalmas” betegség (14 fiú, 8 lány, 1 „gyermek”), a „frais” (6 fiú, 4 lány, 1 „gyermek”) és a szem különböző megbetegedései (8 fiú, 2 lány, 4 „gyermek”) sújtották.

Bár a vizsgált két mirákulumgyűjtemény nem tartalmazza az eredeti pócsi ikon előtt történt összes imameghallgatást a 18. századból, mégis tanulságokkal szolgál, ha megnézzük a történetekben szereplő személyek társadalmi helyzetét. A 286 mirákulum fel-

67 Gabriela Signori: *Wunder. Eine historische Einführung*, Frankfurt/New York, 2007, 82. vö. Szikszai Mária: *Szövegek, képek, kultúrák. Két tanulmány a szakrális művészet és a vallásos élet területéről*, Marosvásárhely, 2010, 173, 181, 187; Kis-Halás Judit: *Boszorkányok, gyógyítók és a gyűdi Szűz Mária. Az orvoslás piaca az újkori Dél-Dunántúlon*. Vallásantropológiai tanulmányok Közép-Kelet-Európából 11. Budapest, 2020, 227–232.

68 Erneuert, 1739, 47–48.

69 Erneuert, 1739, 48–53.

70 Erneuert, 1739, 43, 78–79, 80.

71 Erneuert, 1739, 82, 84–85, 87.

72 Erneuert, 1739, 77.

73 Erneuert, 1739, 78.

74 Erneuert, 1739, 71–77.

jegyzés közül 127 nyújt információkat a bajba jutott személyek (ebből 27 esetben az érintett gyermekek szüleinek) társadalmi helyzetéről is, ezt a következő táblázat foglalja össze:

Nemes	6
Egyházi személy	5
Borbély/Orvos	1
Szolgálati jogviszonyban lévő személy	30
Hivatalnok	21
Polgár	2
Iparos/Kézműves	56
Paraszti származású	6
Adat nélkül	151

Ahogy látható a nemesség igen csekély számban, hat fővel⁷⁵ képviselteti magát, ezzel szemben a csodagyűjtemények egyéb fejezetei,⁷⁶ illetve a korabeli nyomtatványok⁷⁷ külön kiemelik a magasabb társadalmi rétegek tagjait, adományait.

Az ikont felkereső egyházi személyek közül hárman különböző szerzetesrendek tagjai (egy kapucinus,⁷⁸ egy ferences,⁷⁹ egy klarissza⁸⁰), egy személy neve elhallgatását kérte.⁸¹ A Pócsi Szűzanya segítségét kérte továbbá Ignatius Bisinger is, aki Wienberg papja és vikáriusa volt.⁸²

A polgárok közül két fő imameghallgatását jegyezték fel a kegyhelyen a mirákulumos könyvek szerint. A polgárok tényleges száma ennél magasabb, mert 14 beszámolóban az érintett személyek, vagy szüleik nemcsak kézművesek voltak, hanem polgárok is.⁸³

Mivel a csodagyűjtemények a kegyhely hírének növelését szolgálták, valószínűtlen, hogy a könyvek kompilátora „elfelejtette“ a szociális státusz megemlégtetését. *Barbara Schub* szerint az adatok hiánya paraszti származású zarándokokra utal, hiszen a kora új-

75 Heylsamer, 1703, 181–182, 208–210.; Erneuert, 1739, 52, 56, 67, 83, 113.

76 Heylsamer, 1703, 2a–4a; Erneuert, 1739, 29–30.

77 Fünftzig-Jähriges 1747: X3/b; Ertl, 1735, 16–17; Joseph Ogesser: *Beschreibung der Metropolitankirche zu St. Stephan in Wien bey den Edeln*, Wien, 1779, 302.; Ferdinand Zenner: *Die Gnadenbilder Wiens*, Wien, 1860, 5; Ludwig Donin: *Die Marianische Austria oder das durch die gnadenreiche Jungfrau Maria verherrlichte Oesterreich*, Wien, 1884, 14.; Joseph Salomon – J. P. Kaltenbach: *Austria oder Oesterreichischer Universal-Kalender für das gemeine Jahr 1846*, VII. Jhrg. Wien, 1845, 116.

78 Erneuert, 1739, 63–64.

79 Erneuert, 1739, 88.

80 Heylsamer, 1703, 256–266; Erneuert, 1739, 50–51.

81 Erneuert, 1739, 55.

82 Erneuert, 1739, 63.

83 Heylsamer, 1703, 62, 104, 121, 141, 196, 216, 252; Erneuert, 1739, 53, 55, 71, 78, 87, 93, 99, 110, 111.

korban a lakosság 80-90%-a ebbe a rétegbe tartozott.⁸⁴ A táblázatban szereplő 151 adat nélküli személy tehát valószínűleg szintén ide sorolható, így összességében az ikont kérésükkel felkeresők többségét is ők teszik ki.

A társadalmi helyzet mellett 176 történetben van megadva a zarándokok származási helye:

Alsó-Ausztria	87
Bécs	45
Felső-Ausztria	6
Morvaország	12
Csehország	10
Magyarország	16
Összesen	176

Az adatokból látható, hogy a kegyhely fő vonzáskörzetét Ausztria jelentette, így elmondható, hogy az ikon a 18. század első felében regionális szinten volt a legkedveltebb. A Bécsből érkező zarándokok esetében vagy a városrészt, vagy pedig a pontos utcát és házat is megjelölik a szövegek.⁸⁵ A lakóhely megjelölése nélküli személyekkel kapcsolatban valószínűsíthető, hogy szintén bécsiek voltak, ám ezt a történet leírója nem tartotta fontosnak megjegyezni. A Pócsi Istenszülot felkeresők nagy része vidékről, falvakból érkezett Bécsbe, ami alátámasztja a társadalmi státuszra vonatkozó adatokat.

5. Csodák a kegykép német nyelvterületen tisztelt másolatainál

A kegyképek reprodukciói nemcsak kis méretű szentképek formájában voltak használatban,⁸⁶ hanem több másolat is az ábrázolt Szent jelentésének hordozójává vált előképéhez hasonlóan. Így ezeket az ikonokat is csodatevő kegyképekként tisztelték, amelyekhez különböző legendák kapcsolódtak és a legtöbb esetben kegyhely és saját kultusz formálódott ki körülöttük.

Az eredeti pócsi kegykép 18. századi kultuszának nagy elterjedtségét mutatja, hogy másolatait nemcsak Bécsben, hanem a német nyelvterület számos városában tisztel-

84 Schuh, 1989, 57.

85 Heysamer, 1703, 62, 81, 93, 99, 115, 131, 134.

86 A pócsi ikon reprodukcióiról lásd Anna Tüskés: Representations of the Mary-Icon of Mária-pócs in Engravings, *Annales Universitatis Apulensis Series Historica*, 18 (2014), 153–182.; Szilárdfy Zoltán: Adatok a máriapócsi kegykép kultuszához és ikonográfiájához, in: Ivancsó István (szerk.): *Történelmi konferencia a Máriapócsi Istenszülot-ikon első könnyezésének 300. évfordulójára 1996. november 4–6. Nyíregyháza, Nyíregyháza, 1996, 155–173.*; Uő.: *Barokk szentképek Magyarországon*, Budapest, 1984, 19–20.; Szilárdfy Zoltán – Tüskés Gábor – Knapp Éva: *Barokk kori képzőművészeti ábrázolások magyarországi búcsújáróhelyekről*, Budapest, 1987, 39–40, 111–115.

ték.⁸⁷ Az Erneuert- und vermehrter Gnaden-Brunn kompilátora a könyv 12. fejezetében az ikon reprodukcióihoz kapcsolódóan kiemeli, hogy azokhoz a kegyelmekhez, melyekben az érintettek az eredeti pócsi kegykép előtt részesültek, hozzátartoznak a másolatok tisztelete során elnyertek is. A kegyelmet a hívők ugyanis nem a képektől, hanem magától Máriától kérik, akit minden Szűzanya-ábrázolás megjelenít.⁸⁸ Bár a kutatás során vizsgált két mirákulumgyűjtemény csak az eredeti ikon imameghallgatásait közli, a kegyképmásolatokkal kapcsolatos forrásokban említésre kerül a képek csodatevő ereje.

A Bécs 9. kerületében található *Lichtenthalerkirche* 1820-ból származó másolata ma a templom szentélyének jobb oszlopán látható. Az ábrázolás alsó részét ezüstből készült szív alakú fogadalmi adományok díszítik, amelyek utalnak a meghallgatott kérésekre.⁸⁹ A Linzi Egyházmegyében található *Neufelden* templomának kegyképéhez gazdag búcsújáró hagyomány köthető.⁹⁰ A szóbeli hagyomány által megőrzött legenda szerint a pócsi kegykép másolatát 1793-ban egy szolgálólány találta meg a mostani kápolna helyén. Egy álom utasította őt arra, hogy a képet, amit sokáig egy parasztházban őriztek, a völgybe vigye a vízhez, mert idővel sok ember fogja imával felkeresni ezt a helyet, hogy kegyelmet nyerjen el. A szolgáló fia erősítette fel a kegyképmásolatot egy fára a „szent víznél”, amely az itteni Mária-tisztelet és a néphagyomány középpontjában áll. A kápolna mögött folyó vízből ivó emberek szembetegségei meggyógyultak, de a kép és az oltár körüli falakon függő számtalan votív tárgy utal rá, hogy a szembántalmak mellett számos más betegségben is segített a Pócsi Szűzanya. Láthatók itt viaszból készült lábak, kezek alkarokkal, fejek, szivek, mellék, állkapcsok és sok szem alakú fogadalmi adomány. Az emberi testrészek mellett megtalálhatók a viaszból készült teheneket, lovakat és malacokat ábrázoló tárgyak ugyanúgy, mint a varangyot formázó figura, melyet a rákos megbetegedésben szenvedők adományoztak. Nagyon sok tárgyat az első világháború idején vittek a kegyhelyre.⁹¹

A svájci *Siebeneich* településen két másolatot is említenek a források: a régebbi, 1722-ből származó kép, melyet *Johann Jacob Bucher* festetett, a bejárat fölött látható, míg az újabb, 1793-ra datálható ikonmásolat *Martin Obersteg* munkája, és ma a főoltárt díszíti.⁹²

87 A források szerint a következő másolatok ismertek ebből az időszakból: Bécs (Minoritenkirche, Pfarrkirche zum Hl. Nikolaus, Lichtenthalerkirche, Leopoldstadt); Stranzendorfer Pfarrkirche (Erzdiözese Wien), Berndorf (Erzdiözese Wien), Klausen-Leopoldsdorf (Erzdiözese Wien), Ginzersdorf (Erzdiözese Wien), Rappottenstein (Diözese St. Pölten), Salzburg – Gnißl, Altenfeldener Wallfahrtskirche (Diözese Linz), Neufelden (Diözese Linz), Rastenfelder Pfarrkirche (Diözese St. Pölten), Weichselbaum (Diözese Eisenstadt), Telfs (Diözese Innsbruck), Stift Heiligenkreuz (Erzdiözese Wien), Aggsbach-Markt (Diözese St. Pölten), Petronell (Erzdiözese Wien), Feldsberg (Erzdiözese Wien), Ramersberg (Diözese Linz), Leibnitz (Diözese Graz-Sekau), Korneuburg (Erzdiözese Wien); Németország: Kindsbach (Diözese Speyer), Stadtpfarrkirche St. Paul in Passau (Diözese Passau), Vornbach (Diözese Passau); Svájc: Vals (Diözese Chur), Verdasio (Diözese Lugano), Siebeneich (Diözese Chur). Aurenhammer, 1956, 86-87.; Gustav Gugitz: Österreichs Gnadenstätten in Kult und Brauch. Bd. 1. Wien, Wien, 1955, 31-32, 50, 76.; Ivancsó István – Jutta Betz – Karl Imfeld: *Das Gnadenbild von Mariapöcs*, Passau, 1997, 31-47.

88 Erneuert, 1739. 115-116.

89 Aurenhammer, 1956, 87; Gugitz, 1955, 76; Ivancsó – Betz – Imfeld, 1997, 37-38.

90 Heinrich Jungwirth: Der Obermühlviertler. Seine religiöse und soziologische Stellung im volkstümlichen Wallfahrtsbrauchtum seiner Heimat, Österreichische Zeitschrift für Volkskunde, 3 (52) (1949), 17-20.

91 Jungwirth, 1949, 20.

92 Ivancsó – Betz – Imfeld, 1997, 45-46.

A képet, amit Vérrel Könnyező Szűzanyának neveznek (a másolat ábrázolja a kegykép véres könnyeit is), számtalan fogadalmi adomány veszi körül: az 1726 és 1879 közötti időszakból 72 darab kézzel festett hálatábla és 52 kisebb, ezüstből készült fogadalmi tárgy özöndött meg.⁹³

A Bécs *Leopoldstadt* nevű városrészében tisztelt kegyképmásolat a leírások szerint pestis idején volt a leginkább tisztelt.⁹⁴ Az ikon történetét egy legenda őrizte meg: a képet 1729-ben egy főúri futár állította fel az otthonában lévő házi oltárra.⁹⁵ Amikor a férfi háza leégett, csak a „szent pócsi Mária képe” maradt sértetlen. A futár és családja mindennap segítségért imádkozott az ikon előtt, s egy nap, amikor a szülők nem voltak otthon, egy fehér ruhába öltözött nő jött a Szűzanya-ábrázoláshoz és egy zacskónyi pénzt tett le elé.⁹⁶ A futár ezután egy fára erősítette a képet azért, hogy az előtte imádkozók segítséget nyerjenek. Az itt elnyert kegyelmek nagy számát mutatja az ikonnál ezt követően elhelyezett értékes fogadalmi adományok sokasága.⁹⁷

Amikor 1730-ban Bécsben újra kitört a pestis, az emberek nem csak az eredeti képet keresték fel a Stephansdomban, hanem a leopoldstadti másolatot is: „a betegek éjjel kimásztak az ablakokon, erőt gyűjtöttek, hogy eljussanak a Szűzanya képéig, egész éjszaka kitarattak ott imádságban és reggel a csapástól megszabadulva, teljesen egészségesen tértek haza.”⁹⁸ Anton Köhler megjegyzi, hogy ezt történeti adatok is alátámasztják, hiszen egy ember sem halt meg ebben a városrészben pestisben.⁹⁹ Ez a néhány példa jól szemlélteti az eredeti pócsi kegykép kultuszának nagyságát, tiszteletének mértékét.

6. Záró gondolatok

Bár a terjedelmi korlátok miatt jelen tanulmány csak vázlatosan nyújtott bepillantást egy több mint tízéves kutatómunka eredményeibe, a bemutatott adatokból mégis jól látható, hogy az eredeti pócsi ikonhoz kapcsolódó csodás imameghallgatások sora Bécsben tovább folytatódott és még a 18. század folyamán az ikon kultusza az egész német nyelvterületen elterjedt.

A Heylsamer Gnaden-Brunn és Erneuert- und vermehrter Gnaden-Brunn című mirákulumgyűjtemények hatása nemcsak a megjelenésüket követő évtizedekben követhető nyomon – hiszen számos prédikáció, ünnepi kiadvány és kegyhelyismertető szerzője felhasználta őket¹⁰⁰ –, hanem egészen napjainkig elér, ahogy azt a történész Annemarie Fenzl gondolatai is bizonyítják:

93 Karl Imfeld: Wandel des intendierten Wallfahrtstitels an der Kapelle der Blutweinenenden Mutter Gottes zu Siebeneich/Kerns, *Schweizerisches Archiv für Volkskunde*, 76 (1980), 290.; Ignaz von Méhes: *Die blutweine Gotesmutter. Ein berühmtes Gnadenbild aus Ungarn und Unsere Liebe Frau in Siebeneich (Pfarrgemeinde Kerns OW). Religiös-historische Studie*, Siebeneich, 1963, 55-71.

94 Aurenhammer, 1956, 86.

95 Georg Jantschge: „*Rosa mystica*“ in der Jägerzeit. Anlässlich der Hundertjahrfeier der Pfarrkirche St. Johann von Nepomuk, Wien, 1946, 20-32.

96 Gustav Gugitz: *Die Sagen und Legenden der Stadt Wien*, Wien, 1952, 97.; Uő. 1955, 50-51.

97 Anton Köhler: *Curiositäten- und Memorabilien-Lexicon von Wien*, Bd. II. Wien, 1846, 66-68.

98 Aurenhammer, 1956, 86.

99 Köhler, 1846, 67.

100 Passaviensis, 1727, C3/b; Ertl, 1735, 17.; Funfßig-Jähriges, 1747, A2/a, A3/c, F3/b, F3/c, G3/d, J3/d-K1/a, M2/b, S1/a-b.

„A Szűzanya segítségére mindig hagyatkozhattak az emberek és ez ma is így van. [...] A dóm három Máriát ábrázoló kegyképet rejt, amelyek nemcsak ígérnek a segítség reményét, hanem gyakran be is váltják azt: az ún. Dienstbotenmuttergottes, a 14. század első harmadából [...] az Régi Kegyképnek nevezett Napbaöltözött Asszony, ami 1693-ban került a dómba és az új, a Pócsi Mária, amelyet 1697-ben vittek oda. És még mindig jelennek meg ott emberek, akik egészen tudatosan a Szűzanyába helyezik reményüket. Ez mindig is így volt. Példaként a sok elnyert kegyelemre álljon itt egy kérés, amely meghallgatást talált: egy Peter Schneider nevű földműves megmenekülése lábának amputálásától és gyógyulása. [...] Ez az 1739-ben Erneuert- und vermehrter Gnaden-Brunn címmel megjelent könyvecskében van dokumentálva és ott olvasható.”¹⁰¹

101 Annemarie Fenzl: Hoffnungsgedanken, *Unser Stephansdom* Nr. 137/August, 2022, 4-5.